

ТЕМА ПОВЕРНЕННЯ НА БАТЬКІВЩИНУ В ПОЕЗІЇ ЯРОСЛАВА САЙФЕРТА 20 –ИХ РР. ХХ СТ.

Надія Брилинська

Abstract: The article highlights the change of world outlook in Jaroslav Seifert's works in the second half of the 20th years of the 20th century. Also the change of imagery and symbol system in poet's poems, the transition from poetistic manner to so-called melodic poetry been retraced.

Keywords: Poetism, image, proletarian poetry, metaphor, melodic poetry

Наприкінці 10-их – на початку 20-их рр. ХХ ст. на хвилі загальноєвропейського захоплення модернізмом у Чехословаччині виникла творча група «Дев'єтсил» («Devětsil»), до складу якої увійшли поети та прозаїки, режисери та художники – переважно молоді ентузіасти нового мистецтва. Діяльність цього мистецького об'єднання була тісно пов'язана із художнім напрямом, щодо ідентичності якого довго тривали суперечки теоретиків мистецтва. Поетизм як мистецьке бачення виник у теоретичних працях прогресивного молодого архітектора Карела Тайге. Послідовники поетизму намагалися витворити концепцію революційно нового мистецтва, яке було б максимально наближене до «споживача» такого «продукту» – до простих людей. Теоретики напряму, який діяв у межах канонів модернізму, подекуди категорично заперечували зв'язок поетизму з мистецькими досягненнями минулого. Відтак, теорія неповно була проявлена на практиці (Václavěk 1962: 105–107). У ранній творчості трьох найяскравіших представників поетизму – Вітєзслава Незвала, Ярослава Сайферта та Константіна Бібла – був добре відчутний зв'язок із пролетарським мистецтвом. Тільки Я. Сайферт спромігся створити збірку поезій, які майже цілком відповідали поставленому поетизмом завданню – тут були відсутні дидактичність і моралізування, а слух та уяву читача тішили надзвичайна мелодика вірша та карколомні метафори і несподівані асоціації. У цій збірці – «На хвилях TSF» («Na vlnách TSF») – поет змальовував власні враження від подорожі до Франції та Швейцарії. Збірка була повнокровним виявом «нового епікурейства» – як найменували поетизм його головні теоретики К. Тайге та В. Незвал (Teige 1924: 556).

Та у 1926 р. у світ вийшла нова збірка поезій Я. Сайферта. На читачів чекала несподіванка, адже у нових віршах вони побачили не зовсім того Сайферта, якого знали зі збірки «На хвилях TSF» (1925). Життєрадісний автор однієї з найкращих добірок творів поетистичного спрямування у новому своєму доробку вражав похмурими настроями

занепаду та розчарування. Назва збірки – «Соловейко співає погано» («Slavík zpívá špatně») – безпосередньо говорила про певну зміну у світобаченні поета.

Поет справді пережив глибоке розчарування. Того ж 1925 р., коли була опублікована збірка «На хвилях TSF», Я. Сайферт у складі делегації з культурного та економічного зближення з новою Росією побував у Москві та Ленінграді. Разом із ним у цій поїздці брали участь К. Тайге та Й. Гора. Відвідини однієї з омріяних країн Я. Сайферта були заздалегідь сплановані радянською владою, і чеські гості побачили тільки те, що їм дозволили побачити. Звичайно, ця односторонність не оминувала уваги делегатів, а на Я. Сайферта побачене вплинуло незворотно. Так само, як змінилося ставлення поета до ідеалізованої комуністичної Росії, змінилася і його поезія.

Ми не можемо говорити, що творчість Сайферта змінилася цілковито, але, безперечно, у «Соловейко співає погано» помітні зовсім інші настрої, аніж у попередніх збірках. Екзотичну тематику замінюють похмурі настрої від побаченого у післяреволюційній Росії. У віршах виникають образи цвинтаря і смерті, які за два десятиліття стануть постійними у творчості Я. Сайферта. Поет переосмислює все пережите за останнє десятиліття: не лише те, що пережив сам, а й те, що пережила рідна країна та уся Європа. Лише зараз після завершення «пошлюбної подорожі», якою для Я. Сайферта було возз'єднання з авангардизмом у подобі поетизму, письменник усвідомив, як змінився світ після Першої світової війни. Зміна настроєвості і тематики була притаманна для творів інших поетів, таких, як Владімір Голан (збірка «Тріумф смерті» («Triumf smrti») 1930), Франтішек Галас (збірка «Півень сполохає смерть» («Kohout plaší smrt») 1930) та патріарх чеської поезії – Йозеф Гора («Дві хвилини тиші» (збірка «Dvě minuty ticha») 1934), але остаточно відбулася вже в 30-их рр. Чеський літературознавець Зденек Пешат вказує не лише на таку зміну в поезії. Він підкреслює, що разом із настроями змінюється і сама роль поезії, завдання поетичної творчості: автори припиняють зосереджуватися виключно на власних переживаннях; поет звертає свій погляд за межі внутрішнього світу – у світ зовнішній (Pešát 1991: 82).

На початку 20-их рр. всі були у захопленні від епохи, яка настала. Але, як це часто буває, після захоплення настає розчарування і, що ще гірше, – прозріння. І збірка Я. Сайферта «Соловейко співає погано» має характер не просто прозріння, а покаяння: поетові немов соромно за те, що він писав про мальовничі береги далеких країн, фантазував про красу не баченого ним світу, коли поруч насправді були лише нужда і горе. Не випадково соловей із назви збірки асоціюється з поетичним птахом: Сайферт має на увазі, що поети допустилися помилки, оминули увагою справді важливі речі, а отже роблять свою справу погано.

Прикре усвідомлення власної помилки приводить поета у практично депресивний стан. Одна із найбільш похмурих поезій збірки – «Старе поле бою» («Staré bojiště»), де у похмурому танці поет бачить світ крізь темну завісу туману духовної кризи:

Сонце обертає тінню речі,
крила вітру крихкі вітряки ламають.
Ми в краю навіжених, ходім, затанцюймо,
раз чи двічі
Чи ж на цвинтарі танцювати можна
поміж життя, поміж смерті?
Чом би й ні, чом би й ні, моя танцівнице,
в краю навіжених?⁹

Саме тут і висловлена болюча думка: люди не помічають або намагаються не помічати того, що діється навколо. Світ покалічений пережитими подіями, а людство, як це не парадоксально, не зважає на всевладдя духу розрухи. «Край навіжених», яким став світ, балансує поміж життям і смертю. І навіть поети, від яких очікують особливої уваги до того, що відбувається, ніяк не відзначили печальні часи у власній країні.

Слова поета звучать напрочуд дошкульно. Війна давно закінчилась, але її наслідки далі відчутні. На обличчі людства залишився незгладимий слід. І у цьому провина самого людства:

Мертві вороги, мертві товариші,
ми усі мертві.
Це край навіжених і хто тут господар?
Пишні маски, починаймо карнавал!
В протигазах ми не загинемо
в отруйному димі!
(«Старе поле бою» («Соловейко співає погано» 1926).

Поетова візія життя після трагедії – ніби бачення душевної хвороби, яку він переживає. Адже страшні слова звучать немов крізь гірку усмішку: поет насмішкувато пропонує танцювати на цвинтарі, розважатися на карнавалі, коли світ руйнується. Ще вчора життя справді було таким, як карнавал, та вже сьогодні воно сумне і невтішне, і що ж тоді

9 Тут і далі – переклала Н. Брилинська.

відрізняє життя від небуття? Я. Сайферт підкреслює, яка тонка межа між двома станами. Образність його поезії і надалі залишається поетистичною – такою ж несподіваною і багатою. В уяві поета карнавальні маски за допомогою асоціації легко перетворюються у щось чуже на карнавалі – у протигазу. Але тепер це тільки відлуння поетистичної манери – немає феєрії незвичних барв, немає сонячної іронії. Натомість дотеп поета стає саркастичним, а часом і гротескним, а різючі кольори екзотичних країн замінюють лагідні барви рідного пейзажу.

Ми не на тій землі, де дозрівають помаранчі,
де по іонічних колонах пнеться лоза,
яка солодша
за уста римлянок;
у нас – лиш яблуня, різко викривлена
століттями й плодами.
(«Яблуня зі струнами павутиння» («Соловейко співає погано» 1926)

Дві поезії з однієї збірки – «Старе поле бою» та «Яблуня зі струнами павутиння» – дисонують між собою. Автор переживає переосмислення, і під цим переосмисленням змінюються головні образи його поезії. Щойно навколо був деформований світ – цвинтар, вкритий отруйними випарами. Поет вводить такий різючий образ задля того, аби відобразити, яка різка зміна відбулася, щоб було відчутно: відбулася наруга. І тут же у вірші «Яблуня зі струнами павутиння» перед читачем постає протилежне – «яблуня, різко викривлена століттями й плодами» – образ життя, а не смерті. Стара яблуня, яка все ще дає плоди, хоч і понівечена часом, – оплетена павутинням, в уяві поета стає арфою. Це – образ самої поезії Я. Сайферта, а вірніше – тієї поезії, яку йому ще судилося написати. Поет вкладає сенс переосмислення у короткі поетичні рядки:

Задля марної краси жінок безглуздох
жаль мені яблука.

Збірка «Соловейко співає погано» своїми настроями відмежувала поезію Я. Сайферта 30-их рр. від етапу пролетарської та поетистичної поезії. Автор подумки повертається до проблем свого народу і до рідної землі. За глибоким і гірким розчаруванням це ще не надто відчутно у збірці 1926 р. Але наступною була збірка «Поштовий голуб» («Poštovní holub»), видана 1929 р., і разом із попередньою вона творить своєрідний диптих,

виниклий на світоглядному зламі, який відбувся не лише окремо у творчості Сайферта, а у чеській поезії взагалі.

Дослідниця чеської поезії ХХ ст. Світлана Шерлаїмова підкреслює, що для поезії Я. Сайферта другої половини 20-их рр. найбільш характерною рисою була підвищена увага до буденних деталей. Однак поет не намагався перетворити буденне у казкове – як у ранніх поетистичних творах. У нових поезіях Я. Сайферт переходить до пісенного звучання, навіть до фольклорної мелодійності. Також дослідниця стверджує, що збірка «Поштовий голуб» ознаменувала прихід зрілого Сайферта, але її тематика була далека від актуальних соціальних проблем (Шерлаїмова 1973: 234–235). Однак збірка «Поштовий голуб» була логічним продовженням попередньої збірки автора.

Власне, у Сайферта перехід до нової тематики відбувся у два етапи, і першим етапом була збірка «Соловейко співає погано» – жахливе усвідомлення неспростовної правди, а другим – «Поштовий голуб», де автор переосмислює сказане і зроблене. І якщо перша збірка була сповнена болісних побивань, то у другій збірці поезії Сайферта притаманні світлий смуток та спокійна рішучість. Вірші першої збірки – це відображення самого процесу прозріння, а «Поштовий голуб» – картина того, що ж зміг побачити поет після прозріння. І побачив він ось що: поруч із ним завжди були ті, кому був потрібен його голос, його поетичне вміння, однак сам він був далеко – його погляд був затуманений юнацькими фантазіями. І от тепер поет нарешті повертається до дому – після важкого розчарування він хоче віднайти розраду там, де вона і повинна бути. Він знову на рідній землі серед земляків:

Поштовий голуб б'є крилами повітря,
повертаючись додому;
з надією і без надії
вічно ми вертаємось додому.
Витри свої сльози
і всміхнися заплаканими очима,
кожного дня щось починається,
щось прекрасне починається
(«Пісня» («Поштовий голуб» 1929)

Крім оптимістичного настрою через повернення до рідної землі, у збірці «Поштовий голуб» автора переповнює каяття – за легковажність і мрійливість юності. Він готовий залишити у минулому мрії про подорожі до екзотичних країн, бо ці поневіряння не

принесли бажаних плодів. В одній з поезій, яка має назву «Робінзон Крузо», Я. Сайферт асоціює себе з заголовковим персонажем і з розчаруванням констатує, що він і досі самотньо блукає по острову.

І не лише у творчості, а й у житті Я. Сайферта розпочинається новий етап. Адже того ж 1929 р. він назавжди виходить із рядів комуністичної партії. Сайферт разом із шістьма іншими письменниками – Станіславом Косткою Нойманом, Іваном Ольбрахтом, Геленою Міліржовою, Й. Горою, Марією Маєровою та Владіславом Ванчурою – підписали так званий «Маніфест семи» (письменників-комуністів), де відкрито виступили проти нового готтвальдівського керівництва КПЧ. У 1930 р. Я. Сайферт приєднався до соціал-демократів, і з цього часу більш ніколи не звертався у своїй творчості до революційної тематики.

Злам у творчості Я. Сайферта другої половини 20-их рр. став етапом переходу до поетичної зрілості. Зміна відбулася не лише у тематиці віршів, а й у системі віршування: автор намагається досягнути більшої мелодичності, пісенності, наблизити за звучанням свою поезію до народної творчості. Спрощення висловлювання, уникання ускладнених образів і метафор розпочинає тенденцію, яку можемо прослідкувати у подальшій творчості Я. Сайферта аж до 60-их рр., коли у світобаченні поета відбулася чергова зміна – і він звернувся до вільного вірша.

Література:

Шерлаимова 1973: Шерлаимова, Светлана. Чешская поэзия XX века, 20–30 годов. Москва, Издательство «Наука», 1973.

Pešat 1991: Pešat, Zdeněk. Jaroslav Seifert. – Praha: Československý spisovatel, 1991.

Teige 1971: Teige, Karel. Poetismus. – Avantgarda známá a neznámá. Svázek 1. Od proletářského umění k poetismu 1919–1924. – Praha: Svoboda, 1971, 554–561.

Václavek 1962: Václavek, Bedřich. Literární studie a podobizny. – Praha: Československý spisovatel, 1962.

Інформація про автора:

Надія Брилинська – асистент Кафедри слов'янської філології Львівського національного університету імені Івана Франка

E-mail: nadiya.brylynska@lnu.edu.ua